

РИТМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЗОВОЇ ЛІРИКИ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ „АКОРДИ”

Олена Романиця. *Ритмічні особливості прозової лірики О. Кобилянської „Акорди”.*

У статті проаналізовано особливості ритму прозолірики О. Кобилянської „Акорди”.

Ключові слова: *прозолірика, ритм, метр, синтагма.*

Елена Романиця. *Ритмические особенности стихотворения в прозе О. Кобылянской „Акорды”.*

В статье проанализировано особенности ритма стихотворения в прозе О. Кобылянской „Акорды”.

Ключевые слова: *стихотворение в прозе, ритм, метр, синтагма.*

Olena Romanytsja. *Rhythmic features of prose poetry O. Kobilyanska's „Chords”.*

In this article analysed the features of rhythm prose poetry O. Kobilyanska's „Chords”.

Keywords: *prose poetry, rhythm, meter, syntagm.*

На межі XIX – XX століть в українській літературі під впливом європейських та російської літератур поширився цікавий жанр, що часто формально об'єднував віршовану та прозову мови й звідси отримав свою назву – поезія в прозі. Цей термін закріпився в українському літературознавстві й донедавна використовувався (С. Павличко, О. Бігун). Проте найновіші дослідження в цій галузі вносять важливі корективи, дозволяють ґрунтовніше розуміти й трактувати твори такого зразка. Так у нашій роботі для означення цього жанру використовуємо термін, запропонований Т. Гуляром, *прозова лірика (прозолірика)* [2]. Вважаємо слушним зауваження дослідника щодо катахрезності поширених в українському літературознавстві термінів *вірш у прозі* та *поезія в прозі* й недоцільності винесення на перший план у жанровому термінотворенні формальних характеристик типів письма.

Цікавим питанням у вивченні прозолірики є переоцінка моменту з'яви її в українській літературі. Донедавна наголошувалося тільки на тому, що вітчизняні письменники запозичили цей жанр з французької літератури опосередковано через російську. Проте доцільним є виведення генології прозової лірики ще з українського фольклору та християнської молитовної стилістики (М. Гіршман, Т. Гуляр). Стає очевидним, що цей жанр лише по-новому відродився в літературі межі століть. З-поміж українських письменників до прозолірики у модерному її вияві вдавалися В. Стефаник, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, М. Яцків, О. Кобилянська та інші.

Важливою ознакою прозолірики є особливість її ритмічної реалізації. Проте, якщо ритм віршованих та прозових творів частіше стає об'єктом досліджень, то проблема ритму прозолірики до сьогодні є менш вивченою. Цією проблемою займалися такі українські дослідники: О. Бігун, Т. Гуляр, О. Казанова, Ю. Тріфонова. Проте науковці не застосовували віршознавчі методи аналізу. У нашій статті робимо спробу такого дослідження.

У доробку О. Кобилянської близько десяти прозових ліричних мініатюр, що написані упродовж 1896 – 1910 років: „Рожі”, „Що я любив”, „Поети”, „Там звізди пробивались”, „Смутно колишуться сосни”, „Самітно мені на Русі”, „Мої лілеї”, „В долах” тощо. Вивченням цих творів займалися М. Павлишин, В. Блідченко, О. Голота. Але праці стосувалися тематики текстів, їхньої символіки тощо. Ритміка ж прозової лірики О. Кобилянської досі не була предметом вивчення. Тож в актуальності дослідження не доводиться сумніватися.

Об'єктом нашого вивчення є цикл філософської інтимної прозолірики, що складається з чотирьох частин – „Акорди”. Уперше текст був надрукований 1898 року в „Літературно-науковому вістнику” (Т. 2. – Кн. 6).

Про цей твір О. Кобилянська написала О. Маковесві в листі від 6 травня 1898 року: „... Се якогось роду поезія, котру я охрестила „Акорди”, бо не знала, як назвати її. Се я одного вечора, в пальмову неділю, написала. Вони одного тону (мала на увазі прозолірику „Рожі”, з котрою надсилала „Акорди”. – *Ред.*), і вони не є до друку. Се я лиш так собі написала, бо не могла ані на музику піти, ані запитися. Се справді річ настрою, бо нині я б за ніщо в світі не вдала таке” (Кобилянська О. Твори: В 5 т. – К. : Держлітвидав України, 1963. – Т. 5. – С. 343). Такою була

оцінка письменниці. Сьогодні ж ці „настрєві речі” гармонійно доповнюють творчий доробок О. Кобилянської. Дозволяють більше пізнати створений нею художній світ.

Уже перше прочитання „Акордів” переконує нас в тому, що це не просто лірична проза. Закономірно чергуючись у часі, подібні явища циклу створюють ритм. Найперше, варто розглянути чергування наголошених та ненаголошених складів. Адже тут це не просто зміна схожих тактів. Цікавим постає чергування метричних та неметричних структур.

Проаналізуємо ритміку кожної частини циклу.

Перша частина складається з 6 речень та 16 синтагм. Метризовані частини представлені трискладовими метрами. Уже перше речення (складене з трьох синтагм) представлене цілком анапестом: *Геть далеко і високо, / де ясні зорі, / там, мабуть, є щастя моє* [4, с. 304] (метрична схема цього уривка: $\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$). У наступному реченні (знову 3 синтагми) поєднано метризовану (першу) й неметричні синтагми: *Звідси туга у мене* ($\cup\cup\cup\cup\cup$), */ що мені її Бог поклав у серце, / а ніхто не міг утихомирити* [4, с. 304]. Третє речення, що збігається із синтагмою цілком метризоване: *Жду ангела смерті* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) [4, с. 304]. У четвертому реченні знову домінують трискладові метри: *Я чую його* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) */ ось тут і тут...* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) */ як він іде...* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) */ то тут з'явиться, / то там... / небавом почую,* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) */ як він перейде попри мої двері...* [4, с. 304]. П'яте речення (1 синтагма) – *А зорі з неба так привітно усміхаються до мене!* [4, с. 304] – неметризоване. Цілком метризоване останнє, шосте речення, межі якого збігаються із синтагмою – *Там, певно, є щастя моє* ($\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$) [4, с. 304]. Воно по суті є майже дослівним повторенням останньої синтагми першого речення і створює не лише змістове, а й ритмічне обрамлення. Як видно зі схем, у метризованих частинах початку циклу домінують трискладові метри. Тут є приклади усіх трьох видів. Співвідношення метризованих і неметризованих синтагм відповідно 8 до 6.

Варто звернути увагу й на поділ тексту на абзаци, що вимагають більших пауз, ніж між синтагмами чи реченнями й додають інтонаційної виразності. Для схематичного зображення цього ритму позначимо паузи між реченнями – /, паузи між абзацами – //, цифри між ними означатимуть кількість синтагм: 3 / 3 // 1 // 5 // 1 // 1.

Друга частина утворена 7 реченнями та 27 синтагмою. Тут знову метризовані синтагми чергуються з неметричними. Проте у метричних частинах окрім трискладових метрів з'являються двоскладові. Так перше речення, що дорівнює синтагмі, представлене Я2: *У ліс зайшла я* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) [4, с. 304]. Друге речення, що має такі ж синтаксичні характеристики, метрично зреалізоване по-іншому (Амф2): *Так тихо довкола* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) [4, с. 304]. Третє речення (3 синтагми) схематично можна записати як Амф2Я2Амф2: $\cup\cup\cup\cup\cup / \cup\cup\cup\cup\cup / \cup\cup\cup\cup\cup$ (*Тут тиша і холод – / такі великі, / що аж мені лячно* [4, с. 304]). Четверте речення містить чотири синтагми: *Теплими словами / хочу оживити / його і себе / і кажу ті слова* [4, с. 304] ($\cup\cup\cup\cup\cup / \cup\cup\cup\cup\cup / \cup\cup\cup\cup\cup / \cup\cup\cup\cup\cup$). Як видно зі схеми, дві перші синтагми – хорей, дві ж наступні – амфібрахій. Причому хорейзованих складів – 12, амфібрахійзованих – 11. П'яте речення (1 синтагма) – *Луна не йде* [4, с. 304] – має схему двостопового ямба. Шосте речення (4 синтагми): *Так тихо й пусто* ($\cup\cup\cup\cup\cup$), */ як перше...* ($\cup\cup\cup$) */ так мертво у буйній зелені* ($\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$), */ що жаль знаходить на мене* ($\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$) [4, с. 304]. У кінці останніх двох синтагм асонанс на -е- створює ефект римунання. Сьоме речення (13 синтагм): *Ще раз кличу голосно / з повної груди* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) */ найгарячіше слово, / яке є на світі...* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) */ і невже ?* ($\cup\cup\cup$) */ по довгій хвилі* ($\cup\cup\cup\cup\cup$) */ йде луна* ($\cup\cup\cup$), */ крок за кроком* ($\cup\cup\cup$), */ якби з холодної пропасті добувався веселий подорожній: / „Люблю тебе* ($\cup\cup\cup\cup\cup$)! – */ пішла лісом – / і жила ще довго в пам'яті* ($\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$) *всіх цвітів, / хоч сама давно загинула* ($\cup\cup\cup\cup\cup\cup\cup$) [4, с. 304]. Останні метричні частинки мають ідентичний ритмічний рисунок Дк3.

Цікаво, що в останньому абзаці другої частини повторюється чергування ямбів із амфібрахійми, тільки тут навпаки – спочатку йде амфібрахій, ніби віддзеркалення початку. Відокремлене читання синтагм №5, 6, 7 дає різні метри (Ан1Я2Х2). Якщо ж читати їх разом виникає чіткий хорейчний ритм: $\cup\cup\cup / \cup\cup\cup\cup\cup / \cup\cup\cup$.

Співвідношення метричних синтагм до неметричних у другій частині циклу – 22 до 5. Співвідношення кількості синтагм та пауз в акорді: 1 // 1 // 3 // 4 // 1 // 4 // 13.

Третя частина складається з 8 речень, 15 синтагм. Тут значно менше метризованих синтагм. Їх всього п'ять, натомість неметризованих удвічі більше. Співвідношення синтагм та пауз в акорді схематично записуємо, позначивши метричні частини підкресленими цифрами: 3 / 1 / 1 / 2 // 1 // 1+2 // 1 // 1+2+1.

Отже, як видно зі схеми, перша метрична частинка з'являється лише в другому абзаці: *Я йду* (01). // *Я тобі буду служити* (100010010), / *ти велика безсердечна самото,* / *і пісні своїх покладу у ніг твоїх.* // *Усміхнися тоді* (001001)! // *Він такий пожаданий...* (0010010) / *такий добрий...* / *оттакий солодкий усміх для втомленого серця,* / *що даремно благало про нього людей* (001001001001) [4, с. 304 – 305]. Тільки перша метрична синтагма представлена двоскладовим метром (ямб), наступні – трискладовики (дактиль та анапест). Цікавим видається останнє речення. Тут друга і третя синтагми неметризовані, а перша й четверта, обрамлюючи речення, мають чіткий анапестовий ритм.

Четверта частина, як і перша, має 6 речень, а синтагм на одну більше – 15, це створює синтаксичне обрамлення циклу і довершує його ритм. Співвідношення метризованих синтагм до неметризованих знову не на користь перших – 6/9. Проте метризовані рівно по три обрамлюють акорд. Наведемо весь текст (метризовані синтагми подаємо курсивом): „*Від мене до тебе – / стелиться ясна дорога.* // *Як срібна стяжка.* // Нею легеньким кроком ідуть лілії мого серця./ *Остатні лілії моєї молодості.* / *Опустивши зажурені головки,* / *вони оглядаються і прощаються:* / „*Ми вже ніколи не повернемо,* / *горде життя!.../ ми вже не повернемо.../ ми остатні.../ дай хоч дні прожити.../* *І тихо ступають / тихою дорогою до тебе,* / *щоб там зів'янути...*” [4, с. 305]. Метрична схема початку: 010010 / 10010010 // 10010. Як видно зі схеми, перша синтагма має чіткий ритм двостопового амфібрахія, далі – тристоповий та двостоповий дактиль. Схематичний малюнок завершення акорду можна записати так: 010010 / 100100010 / 010100, або ж Амф2 Х5 Я2. Зобразимо співвідношення синтагм та пауз в акорді: 2 // 1 // 1 / 1 / 7 / 3.

Ще одним ритмотворчим засобом виступає римування, що має спорадичний характер.

У першій частині римуються наступні елементи. Третя синтагма рефреноно повторюється вкінці акорду і містить внутрішнє римування: *там, мабуть, є щастя моє [...]* *Там, певно, є щастя моє* [4, с. 304] (виділене жирним римується). Суголосність звуків (асонанс на -е-) з'являється і в 12-ій та 13-ій синтагмах: *як він перейде попри мої двері...* // *А зорі з неба так привітно усміхаються до мене* [4, с. 304].

Друга частина. Тут римуються 2-а і 3-я синтагми: *Так тихо довкола.* / *Тут тиша і холод* [4, с. 304]. Разом із тим анафора у цьому акорді додає ритмічності: *Так тихо...* (синтагма № 2); *такі великі...* (№ 4); *Так тихо...* (№ 10); *так мертво...* (№ 12) [4, с. 304]. Ефектними в цьому плані є алітерації. Частіше повторюються глухі та шиплячі приголосні звуки (-п-, -т-, -х-, -ш-).

Третя частина. Тричі тут фіксуємо анафору: *Я свою дорогу знаю* (№ 4); *Я йду* (№ 8); *Я тобі буду служити* (№ 9) [4, с. 304]. Є в цьому акорді й інші повтори, як от вживання вказівного займенника *такий* упродовж 13 – 15 синтагм: *Він такий пожаданий... / такий добрий... / оттакий солодкий усміх для втомленого серця, що даремно благало про нього людей...* [4, с. 305]. Окрім того фіксуємо асонанс на -о-, що додає ритму та враження римування.

У четвертій частині знову спостерігаємо анафору (синтагми № 8, 10-11; № 13-14): „*Ми вже ніколи не повернемо, горде життя!.. / ми вже не повернемо... / ми остатні ...*” [4, с. 305]; *І тихо ступають / тихою дорогою до тебе, щоб там зів'янути...* [4, с. 305]. Як видно з наведеного прикладу, в трьох останніх синтагмах є алітерація на -т-. Ще тут фіксуємо алітерацію на -ж- та асонанс на -о-, -і- й -е-: *Від мене до тебе – / стелиться ясна дорога; Остатні лілії моєї молодості* [4, с. 305].

Частини циклу римуються за перехресним римуванням. Перший із третім: *моє / людей* – рима жіноча, приблизна, різнограматична. Другий із четвертим: *загинула / зів'янути* – клаузула дактилічна, однограматична.

У кожній частині є 1 речення зі сполучником *що* (у 4-му – *щоб*). У першій та другій сполучник припадає на п'яту синтагму, а в третій й четвертій – на останню.

Окрім цього ритм у „Акордах” відчувається й на інших рівнях. Цікаво, що періодично змінюється об'єкт оповіді: абстрактне чергується з конкретним. У першому й третьому акордах є такі абстрактні поняття: *щастя* (I), *самота* (III). Але вони названі автологічно. А от у другому та третьому акордах згадуються конкретні іменники, як то *ліс* (II) та *лілії* (IV). Але використані замість них металогічні образи. Ліс тут символізує гнітючу самотність, навіть задуху від неї. А лілії – кохання.

Окрім цього майже з кожною фразою в циклі змінюється настрій, оптимізм змінює песимізм і навпаки. У циклі „Акорди” ритм відчутний на різних рівнях. Найперше на рівні архітекtonіки: частин циклу (акордів) – 4. Усі вони складаються з однакової кількості речень. У перших двох акордах кожне речення починається з абзацу. У третьому перший абзац складають 4 речення, а далі знову кожне речення – новий абзац. Четвертий акорд: перші абзаци – окремі речення, останній абзац – 5 речень. Щодо способів ліричного осмислення дійсності: перший акорд – переважає медитація, II – домінує сугестія; III – медитація, IV – сугестія.

Аналіз циклу „Акорди” чітко вказує на ритмічність в його частинах, що спричинена чергуванням метризованих та неметризованих синтагм, рівномірним використанням пауз, застосуванням метричного обрамлення, римуванням та особливим звукописом. Окрім того ритм простежується на рівні співвідношення автологічного й металогічного, а також у способах ліричного осмислення дійсності.

Як художник, використовує фарби, щоразу по-новому змішуючи їх на палітрі, чи композитор, маючи сім нот, досягає прекрасного й унікального їх поєднання, так талановитий літератор працює зі словом. На прикладі проаналізованого циклу вкотре переконалися в майстерності Ольги Кобилянської, в її умінні наповнювати тексти багатограним образним світом.

Література

1. Гиршман М. М. Ритм художественной прозы / М. М. Гиршман. – Издательство „Советский писатель”, 1982.
2. Гуляр Т. Б. Прозова лірика : генеза, еволюція, жанристика : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Тарас Богданович Гуляр . – Київ, 2013 . – 20 с.
3. Кобилянська О. Твори: В 5 т. – К. : Держлітвидав України, 1963. – Т. 5. – С. 343.
4. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. / О.Кобилянська ; редкол. : В. І. Антофійчук (голова) та ін. – Чернівці : Букрек, 2013. Т. 1 : Новели. Оповідання. Поезії в прозі / передмова С. Д. Кирилюк ; упорядкув. та прим. : В. І. Антофійчук, С. Д. Кирилюк. – 2013. – 476 с. : іл.
5. Павличко С. Теорія літератури / С. Павличко / Передм. М. Зубрицької. – К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2002. – 679 с.
6. Бігун О. Настореві мотиви поезії в прозі Стефана Мелларме та Михайла Коцюбинського / О. Бігун [електронний ресурс] : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1378/1/%D0%91%D1%96%D0%B3%D1%83%D0%BD%20%D0%9E.%20%D0%90..pdf>
7. Блідченко В. В. Сердечні страждання Ольги Кобилянської: поезії в прозі / В. В. Блідченко [електронний ресурс] : http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2011_33/046_049.pdf
8. Голота О. Ю. Жанр поезії в прозі у творчості Ольги Кобилянської / О. Ю. Голота [електронний ресурс] : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2151.pdf>
9. Гуляр Т. Прозова лірика Григорія Косинки / Т. Гуляр [електронний ресурс] : http://philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2010_26/157_162.pdf